

ZOYIROV Erkin Xalilovich
Buxoro muhandislik texnologiya instituti
dotsenti, falsafa fanlari nomzodi
zoiroverkin76@mail.ru

YA'QUB CHARXIY TA'LIMOTIDA PIRI-MURSHID TUSHUNCHASINING FALSAFIY TAHLILI

ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ “ПИР-МУРШИД” В УЧЕНИИ ЯКУБА ЧАРХИ

PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF PIRI-MURSHID IN THE TEACHINGS OF YAQUB CHARKHI

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ya'qub Charxiyning tasavvuf pirlarining suhbatlari hamda ustoz-shogirdlik munosabatlari haqida “Risalai unsiya” risolasidagi ma'lumotlar keltirilgan. Mutasavvifning aslida risoladan yozishdan maqsadi Bahouddin Naqshbandning muridlariga tariqatning odobi, usullari haqidagi suhbatlari hamda ustoz Alouddin Attorning hayot yo'lini yoritishdan iborat bo'lgan. Bahouddin Naqshband Ya'qub Charxiyga zikr ilmini o'rgatishga ustozlik qilgan bo'lsa, tariqatga kamolotga yetishiga Alouddin Attorning o'rni beqiyos hisoblanadi.

Tayanch so'zlar: ustoz, shogird, unsiya, pir, zikr; ilmi zohir, ilmi botin, til ilmi, qalb ilmi, vuqufi adadiy, vuqufi qalbiy.

Аннотация. В данной статье представлены сведения из трактата Якуба Чархи «Risalai unsiya» о беседах суфийских пиров и отношениях «наставник-ученик». Целью автора при написании этого трактата было описание нравов и пути тариката, а также жизненного пути его учителя Алауддина Аттары для мюридов Бахауддина Накшбанд. Хотя Бахауддин Накшбанд был наставником Чархи в обучении науке зикра, роль Алауддина Аттары в развитии тариката также весьма значительна.

Ключевые слова: наставник, ученик, унсия, пир, зикр, экзотерические знания (захирия), эзотерические знания (батиния), устное знание, духовное знание, вукуфи адади, душевное (калби) знание.

Annotation. This article presents information from Yakub Charkhi's treatise “Risalai unsiya” about the conversations of Sufi spiritual masters and the teacher-student relationship. The author's goal in writing this treatise was to shed light on the customs and practices of the tariqa and the life path of his teacher Alauddin Attar for the murids of Bahauddin Naqshband. While Bahauddin Naqshband was Charkhi's mentor in teaching the science of dhikr, the role of Alauddin Attar in the development of the tariqa is also very significant.

Keywords: teacher, student, unsiya, feast, dhikr, zahiric (external) knowledge, botinic (internal), teachings of the language, knowledge of the soul, numerical (adadiy) knowledge, spiritual (qalbiy) knowledge.

KIRISH

Har bir inson tabiatiga ko'ra o'z ehtiyojlarini qondirish va kamol topishi uchun juda ko'p narsalarga, ya'ni kiyim-kechak, oziq-ovqat, uy-joy, kitoblar, ustozlarga, do'stlarga ehtiyoji bo'ladi. Inson barcha zarur narsalarni bir o'zi hosil qila olmaydi, ularni topish uchun turli kasbdagi odamlarning xizmatiga muhtojlik sezadi.

Tasavvuf ta'limotida ustoz shogirdlik masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Shuning uchun tasavvufdagi “maxdum”, “mustamliy”, “robita”, “uvaysiylik”, tushunchalarida so'fiylar o'rtasidagi ustoz shogirdlik munosabatlari berilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ya'qub Charxiy tasavvuf pirlarining suhbatlari hamda ustoz-shogirdlik munosabatlari haqida “Risalai unsiya” (“Do'stona suhbat”) risolasida ma'lumot bergan. Bizning fikrimizcha, risolani nomlanishida mutasavvifning so'z boshida keltirilgan quyidagi fikrlari sabab bo'lgan: “Tokim, bundan bu ro'zg'or uchun foydalar yetsin va as'hob uchun uns (do'stona suhbat) ga sabab bo'lsin”. Tadqiqotchi M.Razzoqovanning fikricha, risolaning ikkinchi nomi “Risola dar siyrati mustafaviya va tariqai mustaqimiya” (“Mustafoga xos xulq-atvor va to'g'ri yo'l haqida risola”) deb nomlanadi. “Naqshbandiya tariqatiga oid qo'lyozmalar fihristi” da ham № 9351/IV raqam bilan shu risola berilgan.

Mutasavvif risolaga aynan bu nomni bermagan. Ammo risolaning muqadimmasidagi quyidagi soʻz orqali kitob nomiga aylanib qolgan boʻlishi mumkin: “bu banda faqiru haqir Yaʼqub ibn Usmon ibn Mahmud al-Gʻaznaviy al-Charxiy (jiddu jahdi maqtovgʻa loyiq boʻlsin) hazrat maxdum, islom va musulmonlar shayxi, ikki olamda mashoyix va valiyilar qutbi Xoja Baho-ul Haqqi vad diyn al-Buxoriy Naqshbanddan (unga Allohning rahmati boʻlsin) yetgan mustafaviy siyrat va mustaqim tariqatning iforini kitobat qilmoqni xohladi.” Yaʼqub Charxiyning aslida risoladan yozishdan maqsadi Bahouddin Naqshbandning muridlariga tariqatning odobi, usullari haqidagi suhbatlari hamda ustoz Alouddin Attorning hayot yoʻlini yoritishdan iborat boʻlgan. Demak, risolalarning bunday nomlanishi alohida kitoblar mavjud degan notoʻgʻri xulosani keltirib chiqargan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bahouddin Naqshband Yaʼqub Charxiyga zikr ilmini oʻrgatishga ustozlik qilgan boʻlsa, tariqatga kamolotga yetishiga Alouddin Attorning oʻrni beqiyos hisoblanadi.

Yaʼqub Charxiy bu ikki ulugʻ inson orasida ustoz shogirdlik munosabati kuchli muhabbat va sadoqatga asoslangan. Ustozlarini bu oʻgitini amal qilgan mutasavvif kibr, manmanlik, xudbinlik kabi shaytoniy illatlarga qarshi kurashib, nafslarini tarbiyalab kamtarin ulugʻ inson boʻlib kamol topadi.

Mutasavvif asarda Buxoroga kelishi, ustoz (Bahouddin Naqshband) bilan suhbat, undan zohiriy va botiniy ilmlarni oʻrganganligini bayon qiladi.

Baʼzi tariqatlarda pirning xizmatini qilish baraka beradi deb, muridlar uzoq muddat ustozlarining xizmatida boʻlishgan. Bahouddin Naqshband esa barakani faqat Alloh beradi deb, shogirdlarni Haq yoʻliga kiritib, halol mehnat qilishga chorlagan.

Yaʼqubiy Charxiy risolada bu haqda quyidagi fikrni keltirgan: “Qachonki, bu faqirda illatsiz inoyat bilan talab daʼvosi paydo boʻlgach, ilohiy fazl meni u hazrat tomonga tortdi. Buxoroda u zotga mulozamat qildim. Men umumiy karam yuzasidan ularning iltifotiga sazovor boʻlar edim va samadiy hidoyat bilan aniq bilindiki, u zot avliyullohning xoslaridan va komilu mukammallaridan ekanlar. Koʻplab gʻaybiy ishoralar va voqealardan soʻng

bir kuni Qurʼoni karimni oʻqib turib, ushbu oyat chiqdi: *أولئك الذين هدى الله فيهددهم اقتده* “Ana oʻshalar Alloh hidoyat qilgan zotlardir. Bas, ularning hidoyatiga ergash” (Anʼom: 90.).

Manbalar tahlili shuni koʻrsatadiki, Abdulxoliq Gʻijduvoniyni ruhlar Alloh izni bilan Muhammad Boboyi Samosiy vafotidan keyin Bahouddin Naqshbandga ustozlik qilgan. Chunki, Bahouddin Naqshband uvaysiylik uslubi bilan Xojai Jahondan taʼlim olish vaqtda Xoja Muhammad Samosiy ruhi ham boʻlgan. Yaʼqub Charxiy “Unsiya” asarida Bahouddin Naqshbandning oʻndan ortiq oʻgitlarini keltiradi. Risolalardagi baʼzi gʻoyalar takror boʻlsada umumiy hisobda 230 dan ortiq ustozining aytgan soʻzlarini manbalarda uchratdik.

“Bu faqirning (Buxorodagi) oxirgi kunlari Fathobodda edi. (Bir kuni) Sayfuddin Boxarziy (Unga Allohning rahmati boʻlsin) mozoriga mutavajjih boʻlib oʻtirgan edim, nogoh ilohiy qabul paykoni kelib tegdi. Beqaror boʻlib, u hazratning yonlariga bormoqqa qasd qildim. Koʻshki Hinduvon qishlogʻiga yetganimda, u zotni yoʻl boshida menga intizor boʻlib turgan holda topdim. Ochiq yuz bilan koʻrishdilar. Shom namozidan soʻng (men bilan) suhbat qurdilar. Meni u kishining haybatlari bosdi va menda bir soʻz deyshga majol yoʻq edi.”

Yaʼqub Charxiy Bahouddin Naqshbandning sinovidan oʻtib, muridlikka qabul qilinib, tariqat boʻyicha “Vuqufi adadiy” vazifasi bilan shugʻullanadi. “Xojamiz bomdod namozini oʻqib boʻlganlaridan soʻng: “Muborak boʻlsin, qabul qilinganingizga ishorat boʻldi! Biz hammani ham darrov qabul qilavermaymiz. Qachonki vaqti kelsagina qabul qilamiz”, deb silsilani Xoja Abdulxoliq Gʻijduvoniygacha (Unga Allohning rahmati boʻlsin) bayon qilib berdilar. Bu faqirni vuqufi adadiyga mashgʻul qilib, “Xoja Abdulxoliqqa yetgan ilmi laduniyning birinchi sabogʻi shu”, dedilar. Buning boshlanishi shunday boʻlgan ekan: Xoja Abdulxoliq (yoshlik yillarida) bir ulugʻning oldida tafsir ilmidan saboq oʻqir edilar.

Tafsir *ادعوا ربكم تضرعاً وخفية إنه لا يحب المعتدين* “Robbingizga tazarruʼ va maxfiy duo qiling. Zotan, U haddan oshuvchilarni sevmay” (Aʼrof: 55.). oyatiga yetgach, ustozlaridan soʻradilarki, “Haq subhonahu va taʼolo bandalariga buyurayotgan maxfiy duo qaysidir?”. Ustozlari aytdiki, “Agar Haq subhonahu iroda qilsa, uni senga yetkazgay”.

Shundan so'ng Haq subhonahuning bandalaridan biri Xoja Abdulxoliqning yonlariga kelib, bu saboqni o'rgatdi: زاده الله علما وحكمة Alloh unga ilm va hikmatni ziyoda qilsin. Demak, Ya'qub Charxiy fikricha, Bahouddin Naqshband ilk saboqlarini Muhammad Boboyi Samosiydan olayotgan vaqtda Alloh tomonidan yuborilgan bir aziz ustozning ta'limini olib, o'gitlariga amal qilib, jahonshumul Naqshbandiya kamolot yo'liga asos solganlar.

Mutasavvif risolada ustozining vasiyatini keltiradi: "Buxorodan safar qilishga o'zlari ijozat bergunlariga qadar hazrat (Bahouddin Naqshband) ning mulozamatlarida bo'ldim. Xayrlashib: "Bizdan senga nimaiki yetgan bo'lsa, ularni Alloh ta'oloning bandalariga yetkaz. Tokim, bu ularning saodatiga sabab bo'lsin" – degan vasiyatdan so'ng uch bor "Seni Allohga topshirdim" deb aytdilar. Bu topshirishdan umid katta bo'lib, zero, hadisda إذا استودع حفظه "Albatta, Alloh ta'olo o'ziga topshirilgan narsani asraydi" deyilgan."

Demak, Bahouddin Naqshband Ya'qub Charxiyni muridlikka qabul qilib tariqatning zohiriy va botiniy ilmlarni o'rgatadi. Ya'qub Charxiy vataniga ketayotganida ustozining: "Bizdan nimaniki eshitgan bo'lsang, hammasini Xudoning xalqiga yetkaz" deganlarini inobatga olib, yonidagilarga suhbat bilan uzoqdagilarga esa kitob bilan yetkazganini ta'kidlaydi.

Mutasavvif risolani yozishdan maqsadi ustozining ko'rsatmasi asosida ekanligini keltiradi: "U kishining (Alouddin Attor) ham suhbatlaridan mahrum bo'lganimdan so'ng hazrat xojamizning (Bahouddin Naqshband) "Bizdan olganlaringni boshqalarga ham yetkaz", degan oliy amrlari bo'lgani uchun, garchand faqir bunga o'zimni loyiq deb bilmasamda, hozirlarga xitob tarzida g'oyiblariga kitob tarzida baqadri hol yetkazmoqchiman. Chunki, u zotning ishoralari behikmat bo'lmaganiga ishonaman.

تو چشم شیخ را دیدن میاموز
فلک را راست گردیدن میامو

Tarjimasi:

Sen cholning ko'zidan ko'rishni o'rganma,
Falakdan to'g'ri aylanishni o'rganma.

Mutasavvif ustozi vafotida Buxoroga bo'lmagan. "Buxorodan chiqilgandan so'ng Kesh shahriga borildi. Ancha paytlar o'sha joyda istiqomat qilib yurilgan edi, bu faqirga u hazratning vafot etganlarining xabari yetib keldi. Xotir mahzun va majruh bo'ldi."

Keyinchalik Ya'qub Charxiy Bahouddin Naqshbanddan uvaysiylik uslubi bilan ham tahsil oladi. "Men ularning (Bahouddin Naqshband) muqaddas ruhlaridan doimo foyda olardim" – deb tariqat yo'lida doimiy tahoratda bo'lish, "vuqufi qalbiyga" amal qilib, doimo zikr qilib, nafl namozlariga amal qilishni ta'kidlaydi.

Mutasavvif Bahouddin Naqshband vafotidan keyin Alouddin Attorga murid bo'ladi. "Menga Buxorodan chiqishga ruxsat berilgandan so'ng Xoja Alouddin Attorning (Alloh u zotni rahmatiga olsin) oldiga yubordilar. Ishorat bilan unga ergashishimni buyurdilar. Shu topshiriqqa binoan necha yillar pirimizning ham xizmatlarida bo'ldim. Alouddin Attorning lufu karami barchaga, xususan bu faqirga benihoya edi."

Ya'qub Charxiy "Unsiya" da Bahouddin Naqshbandning quyidagi ilk nasihatini keltiradi: "Pirimiz (Bahouddin Naqshband) ning buyurgan ishlaridan birinchisi bu doimiy tahorat bilan yurmoqlik bo'lsa, ikkinchisi vuqufi adadiy va vuqufi qalbiy zikri bilan bo'lmoqlikdir. Uchinchisi esa, har bomdod namozidan oldin hamda har shom namozidan keyin botin darsidan saboq olishga mashg'ul bo'lishdir. Yana biri esa sharaflı vaqtlarda nafl namozlariga ishora qilgan edilar. Demak, mutasavvif ustozining o'rgatgan ilmini sharhlab solik o'zini pok tutib, doimiy tahoratda bo'lishini ta'kidlagan. Ya'qub Charxiyning fikricha, murid zohiriy tahorat bilan birga botiniy tahoratni, ya'ni qalb tozaligiga ham rioya qilishi kerak.

Demak, "shariat zohir tahorati, tariqat botin tahorati" ekan yoki shariat misli tana, tariqat misli qalb bo'ladigan bo'lsa, unda tariqat hodisalari dunyosidan abadiyat dunyosiga qarab ko'chishdir. Agar solik shariatga suyanib, tariqat orqali fano maqomidan baqo martabasiga yetsa, uni tariqat yo'lidan borib, haqiqatgan erishgan hisoblanadi. Shariat – qatıy intizom, avomga ham, xosga ham birday tegishli. "Shariat – nafas olish yo'lidir, tariqat – ko'ngil yo'li va haqiqat – ruh yo'li." Abul Qosim Kushayriy bu hodisani "lozim va malzum", ya'ni biri ikkinchisi uchun lozim degan ibora bilan ifodalagan.

Ya'qub Charxiy ustozi (Bahouddin Naqshband) ning oliy himmat bo'lish haqidagi fikrlarini ham keltiradi. "Yana aytar edilar: "Biz nimaiki topgan bo'lsak, oliyhimmatlikdan topdik".

Mutasavvif tomonidan ilgari surilgan halollik va oliy himmatlilik haqidagi fikrlar hozirgi yangi

O'zbekistonda Uchinchi Renessansni barpo etishda, yoshlarni ilimli, ma'rifatli qilib tarbiyalash hamda halol rizq topishga muhim ahamiyatga ega.

Ya'qub Charxiyning "Risolai unsiya" asari naqshbandiya yo'lida muridlar amal qilishi lozim bo'lgan yo'lni o'rganishda, bu tariqatning qoidalarini tadqiq qilishda muhim ahamiyatga egadir.

Tariqat pirlari muridlarning ruhiy holatidan doimo xabardor bo'lgan. Bu haqda "Unsiya" da Alouddin Attor bilan Ya'qub Charxiy o'rtasidagi munosabat keltiriladi: "Xoja Alouddin Attor (Alloh uni rahmatiga olsin) bir kuni mening oldimga chiqib keldilar. Men hazin holda edim. So'radilar: "Nega g'amginsan?" Men dedim: "Negalagi o'zlariga ayondir". So'radilar: "Bu she'rning ma'nosi nima:

ما ذات نهاده در صفاتيم همه
موصوف صفت سخره ذاتيم همه
تا در صفتيم جمله ماتيم همه
چون رفت صفت عين حياتيم همه

Mo zot nihoda dar sifotem hama,
Mavsufi sifat, saxrai zotem hama.
To dar sifatem – jumlamotemhama,
Chun raft sifat – ayni hayotem hama.

Tarjimasi:

Biz bir zotmizu ham sohib sifotmizdir hama,
Sifot birla masxara bo'lgan zotdirmiz hama.
Sifatlarla ekanmiz demak motdirmiz hama,
Sifat ketgachgina ayni hayotdirmiz hama.

Ya'qub Charxiyning qarashlari ustozlari Bahouddin Naqshbandning ta'limoti bilan umumiylik bor. Bahouddin Naqshband fikricha: "Murshid (pir) har kuni tolibning holidan xabardor bo'lishi, farosati yoki so'rab-surishtirishi orqali tolibning ahvolini bilib turishi zarur". Boshqa joyda esa aytadi: "Men o'zgaralar ahvoliga tasarruf qiluvchiman, xohlasam birovga hol bera olaman, xohlasam undan olib qo'yaman."

Demak, pir valiylik suvi bilan murid vujudidagi kirlarni va u tomonga keyinroq ilashadigan chirkinliklarni poklashi kerak. Qur'oni karimda "faqat pokiza bo'lganlar qo'lga ola bilganidek" (Voqea, 79), ma'nan nopoklar ham ilohiy sirlarga yaqinlasha olmaydilar. Shuning uchun ustoz shogirdiga qalbiy ilmlarni o'rgatishi, ana shunday kirlardan poklantirishi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi

XULOSA

– Ya'qub Charxiy fikricha, shayxlar muridlariga shariat asoslarini puxta o'rgatgandan so'ng, tariqat ilmlarini o'rgatgan. Ya'ni, tasavvuf shayxlari shariat hamda qalblarning himoyachilaridir. Chunki, pirning vujudida Payg'ambar (s.a.v.) norizo bo'ladigan sabab yo'q bo'lgan zotdir... U pokiza axloq uchun oina bo'lgan kishidir;

– Mutasavvif ustozni g'assolga muridni jonsiz vujudga o'xshatadi. Murid pirning huzuridagi holati g'assol oldida turgandek bo'lib, istalgan tomonga aylantirilishi mumkin;

– Ya'qub Charxiy qarashlarida inson o'zini anglagandan so'ng ustozlar o'rgatgan shariat ilmlarini egallab, Xudodan qanaqa ne'mat bo'lsa, o'sha bilan yashashi lozim. Bu fikr bilan insonni haqiqiy inson bo'lib shakllanishida uning jamiyat orasida bo'lishi va yaxshi insonlar bilan suhbat qilishini ahamiyati katta ekanligi ta'kidlanadi. Ya'ni, pir bilan suhbat orqali murid Allohga olib boradigan yo'lga chiqadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ya'qubi ibn Usmon ibn Mahmud al-G'aznaviy al-Charxiy. Risolai unsiya. O'zRFA ShI xazinasini, inn. № 5825/ Ya'qub Charxiy. Risolai unsiya. – B. 5.
2. Razzoqova M. Mavlono Ya'qub Charxiy. – T.: Muharrir, 2013. – B. 34.
3. Shamsuddin Boboxonov., Abdulaziz Mansur. Naqshbandiya tariqatiga oid qo'lyozmalar fihrisi. –T.: Mavorounnahr. 1993. – B. 18.